

УДК 341.96:347.7(091)

Н. О. Якубовська

**ВЗАЄМОДІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ СУБ'ЄКТІВ У РАМКАХ
МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ: ІСТОРИЧНИЙ ПОГЛЯД**

Прибуткові структури, хоча і не строго в їх сучасному розумінні, існують стільки, скільки існує комерційна діяльність. Виникнення та розвиток комерційних суб'єктів передувало появі національних держав, яку пов'язують з укладанням Вестфальського мирного договору у 1648 р. Історично економіка та діяльність держав завжди були взаємопов'язаними. Розвиток підприємницької діяльності сприяв створенню регулятивних органів з стягування податків, які, серед іншого, йшли на фінансування будівництва державної інфраструктури в інтересах місцевих виробників і формування необхідних військових ресурсів для захисту і розширення закордонних інтересів національних торговців. Необхідність у регулюванні також виникала кожного разу, коли зовнішня торгівля загрожувала місцевій промисловості. Деякі аспекти історії комерційної діяльності були розглянуті у працях І. Т. Тарасова, Т. В. Кашаниної, В. П. Мозоліна, М. И. Бруна, Л. А. Лунца, М. И. Кулагіна, С. Н. Братуся, В. П. Мозоліна, А. В. Асоскова.

Кодифікація комерційних угод Хаммурапі приблизно у 2000 р. до н.е. зміцнила торгівлю та розширила державну владу через управління торговцями. Торговельна діяльність заохочувалася членами Єгипетської королівської родини. Королівство Месопотамія, серед іншого, фокусувалося на придбанні недоступних йому ресурсів. Купці Месопотамії формували торгові компанії з метою ведення торгівлі товарами і людьми [1, 11]. Сімейні торгові компанії підтримували інституційний зв'язок з політичною елітою Перської імперії, стягуючи податки, збираючи дорожні мита, наймаючи робітників і солдатів, поставляючи товари, організовуючи морські експедиції та займаючись культивацією сільськогосподарських культур. Місто-держава Ебла заснувала спільний ринок і захищала торговельні маршрути на основі двосторонніх угод [2, 181–182]. Таким чином, ще з стародавніх часів суспільна і приватна сфери залежали одна від одної, а їх співробітництво було взаємовигідним з точки зору доходів, ресурсів і ризиків. Державні органи все більше здійснювали управління комерційною діяльністю, а значення релігійної влади, а також сімейних і королівських зв'язків зменшувалося [3, 291].

Згодом функція забезпечення експортної торгівлі переходить від королівських чиновників і представників церкви до князів, зайятих власною справою, а саме торгівлею. Військові експедиції Ассирійської імперії (приблизно 745 р. до н.е.) сприяли передачі контролю над природними ресурсами приватним торговим асоціаціям, які були готові взяти на себе більший ризик у рамках глобальної торговельної системи, що складалася з вільних підприємств. Фінікійська аристократія разом з військово-морським флотом і бізнесом створила взаємозалежну систему управління торгівлею під керівництвом жреців,

в рамках якої торгівці користувалися значним політичним статусом, що базувався на родинних зв'язках. При цьому торгівля, оборона та імперський вплив тісно переплелися з загальною геополітичною військовою стратегією, визначеною договірним правом [4, 29–32].

У V ст. до н.е. племінні королівства були замінені грецькими міста-державами. Наприклад, Афіни і Родос забезпечували свободу торгівлі в усьому Середземномор'ї, заохочували співпрацю між банкірами, судновласниками і торгівцями, створили комерційний кодекс і сформували принципи комерційних союзів.

Коли Європа вступила у середньовіччя, глобальна економічна активність перемістилася на Схід. Імперія Аббасидів включала приватні і державні монополії, які торгували поряд з меншими компаніями, що базувалися на сімейних або релігійних зв'язках.

У Китаї у X–XVI ст., під час правління династій Сун, Юань і Мін, процвітав підприємницький капіталізм. У рамках сімейних або партнерських союзів обов'язковими вважалися не зводи законів, а комерційні угоди. Дозволи іноземним торговцям на торгівлю вздовж Шовкового шляху видавало управління монополії на торгівлю, засноване у 971 р.

Європейські торговці отримували прибуток від воєнної економіки під час італійських хрестових походів. Італійський Статут 1082 р. укріпив державний контроль над правом на торгівлю, і у 1300 р. венеціанські торговці були змушені приєднатися до «Фландрійських Галер» («Flanders galleys») [5, 97].

У XII–XIII ст. виникають ринки (ярмарки) як місця, призначені урядом для проведення комерційних операцій. Європейські ярмарки приваблювали зарубіжних оптових торговців і користувалися військовим захистом. Місцеві торговці засновували трибунали (так звані суди «запилених ніг») для врегулювання суперечок і примушення дотримання чесних стандартів угод відповідно до комерційної практики. Кваліфіковані фахівці, майстри у певному ремеслі, для регулювання своєї діяльності організовувалися у гільдії. Їх монополії були захищені від міжміської конкуренції за допомогою торгових обмежень і тарифів. Європейська система гільдій обмежувала економічну свободу, виробництво і штучно завищувала ціни. Національні уряди сприяли комерційній діяльності, пригнічуючи суспільний безлад і встановлюючи відповідний правовий порядок, включаючи заснування судів для вирішення комерційних суперечок. Здійснюючи судову владу, гільдії діяли, по суті, не як законотворчий, але як адміністративний орган, зацікавлений в підтримці певного рівня виробництва та забезпечення дотримання певних правил для діяльності на ринку [6, 132–133].

Незважаючи на збільшення оподаткування для фінансування місцевої адміністрації і війн, комерційні актори підтримували прагнення національних держав отримати більші торговельні можливості, що надавав недавно відкритий світ. Тому на особливу увагу заслуговує вивчення ролі торговельних компаній, що існували на основі королівської грамоти або спеціального акта парламенту (так звані Chartered Company) і діяли головним чином для експлуатації колоніальних володінь.

Економічний досвід привілейованих торговельних компаній нерозривно пов'язаний з історією колоніалізму і політичного розвитку держав. Ці компанії були уповноважені здійснювати певні прерогативи державної влади у виконанні ними своїх змішаних комерційних і офіційних повноважень. Британські компанії, що діяли у Західній Африці, об'єдналися і клопотали перед урядом Сполученого Королівства щодо розширення з їх допомогою політичного і військового контролю над регіоном. Так, при здійсненні контролю за торгівлею вздовж ріки Нігер Королівська Компанія Нігера (Royal Niger Company) встановлювала митні збори, видавала прокламацію, здійснювала правосуддя, набувала землю у конкурентів, підтримувала правопорядок і утримувала збройні сили для припинення контрабанди або місцевих безпорядків [7, 84].

Договори, з місцевими правителями, укладені під загрозою застосування сили, ілюструють безжальну ретельність, з якою англійські компанії, підтримувані сильним урядом, знищували основу економіки Західного узбережжя Африки. «Лондон газетт» проголосила Королівську Компанію Нігера вищим політичним і адміністративним представником британського уряду з повноваженнями, достатніми для виключення інших торговців.

Аналогічно англійська Ост-Індійська компанія (East India Company) користувалася виключними правами на торгівлю спеціями в Східній Індії і повноваженнями на призначення губернаторів, війну з нехристиянськими народами під прапором компанії, укладання угод з місцевими правителями, здійснення правосуддя, набуття території і захоплення власності. Корпоративні службовці носили військові звання і командували збройними силами з метою захисту суден від піратства, відбирання захоплених суперниками поселень і відстоювання корпоративних прав і привілеїв. Після розпаду Могольської імперії, контроль і комерційна експлуатація Індії остаточно стали прерогативою англійських акціонерних компаній. У ведені Ост-Індійської компанії було управління Бенгалією, Біхаром і Оріссю, а також здійснення підготовки цивільних службовців [8, 82].

Вірджинська компанія (Virginia Company) перевозила поселенців, досліджувала території і постачала чорношкірих рабів на тютюнові плантації. Компанії Гудзоної Затоки (Hudson's Bay Company) було доручено врегулювання політичних суперечок, розвиток транспортної інфраструктури, постачання військової провізії під час Першої світової війни і атака ворожих підводних човнів. Співробітники інтегрувалися з групами корінного населення для отримання інформації, створення кваліфікованої робочої сили, встановлення дружніх відносин і забезпечення дешевої продукції. Нарешті, Британська Компанія Південної Африки (British South Africa Company) була створена з метою розширення впливу Великої Британії навколо мису Доброї Надії, розробки місцевих ресурсів та підвищення рівня життя на цій території. До того, як Південна Родезія була включена до складу Британської імперії, компанія несла фінансові ризики та адміністративні витрати на проекти в галузі розвитку (в тому числі будівництво залізниць і телеграфу).

На формування сучасного світу привілейовані торговельні компанії мали не

менший вплив, ніж держави. Наприклад, голландська Вест-Індійська компанія (Dutch West India Company) була одним з найважливіших елементів соціального середовища, що сприяв рабству, міграції, територіальній анексії, культурній ідентифікації, економічному зростанню певних верств населення, націоналізму, а також соціальній стратифікації [9].

Таким чином, комерційна діяльність була тісно пов'язана з розширенням національних політичних інтересів, розвитком морської галузі, обороною, мобілізацією доходів і територіальними придбаннями. Тим самим англійські компанії робили безпосередній внесок в сприяння міжнародно-правовим інтересам європейських колоніальних держав. Наприклад, територіальні придбання торгових компаній створювали безспірний правовий титул для здійснення державної влади через них. Вони були задіяні до створення міжнародного правового порядку, що будувався на колоніальній експлуатації, тим самим готуючи підґрунтя для подальших конфліктів з державами, що виникли в ході ери деколонізації [10].

Привілейовані торговельні компанії вивозили сировину, зливки золота, коштовні каміння та інші ресурси. Особливо варто уваги те, як вони перші створили работоргівлю, до того, як стали активними учасниками у справі заборони такої практики. Між 1440 і 1860 р. рабство було складовою глобальної діяльності, що проводиться кожною великою морською державою в Західній Європі, які перевозили біля 90 000 африканців на рік. Компанії додатково клопотали перед своїми державами про припинення актів піратства, які насправді були торговими підприємствами, здійснюваними конкурентами. Так, наприклад, голландська Вест-Індійська компанія (Dutch West India Company) отримувала прибуток від нападу на іспанський флот, що перевозив срібло в Карибському морі між 1620 і 1680 рр., і, що не дивно, заважала миру між Нідерландами та Іспанією.

Діяльність привілейованих торгових компаній доповнювала стратегічні амбіції Іспанської імперії. Наприклад, компанія Royal Guipuzcoan Company of Caracas (створена у 1728 р.) торгувала з Венесуелою, а Royal Company of Havana (створена у 1740 р.) розвивала торгівлю та сільське господарство на Кубі. Обидві були уповноважені іспанським Домом торгівлі (Casa de Contratacion) збирати податки для іспанської корони і врегульовувати комерційні спори.

Англійські торговельні компанії конкурували з суперниками з Голландії, Франції (в якій також була створена Ост-Індійська компанія), Німеччини, Португалії та Іспанії, які відмовлялися визнавати територіальні претензії, судовий контроль, монополістичні привілеї та договірні права один одного. Комерційне суперництво іноді переростало у збройний конфлікт з жертвами серед цивільного населення. Наприклад, морські піхотинці з голландської Ост-Індійської компанії (Dutch East India Company) вторглися на Молуккські острови у 1605 р. і острів Ява у 1606 р., пропонуючи військовий захист підкореним територіям в обмін на монополію на торгівлю прянощами. Такі зіткнення торговельних інтересів вимагали офіційної делімітації кордону або політичного вирішення на міжурядовому рівні. Наприклад, англійська практика під час

переговорів з укладення договору, що відбувалися вже після збройного конфлікту, полягала у включенні положень про забезпечення торгових привілеїв для її привілейованих компаній поряд з передачею територій. Такими засобами Компанія Південного моря (South Sea Company) відповідно до угоди між Англією та Іспанією (England-Spain Asiento Pact) 1713 р. отримала право займатися работоргівлею і китовим промислом в Південній Америці.

Історичний вплив торгових компаній на самовизначення держав продовжувався і у ХХ столітті. Наприклад, Компанія Тихоокеанських островів (Pacific Islands Company) відкрила острів Банаба у 1900 р. і охороняла право видобутку корисних копалин від корінних мешканців.

Після 1918 р. економічний баланс влади перемістився з Європи до Сполучених Штатів, а міжурядові функції стали централізованими в рамках Ліги Націй. Остання проголосила багатосторонній підхід до надання основних суспільних послуг. Хоча Статут Ліги Націй не передбачав консультативні відносини з недержавними акторами, в низці його положень було відзначено, що «виробництво приватним підприємством боєприпасів і знарядь війни є відкритим для серйозних заперечень», «такі зловживання, як работоргівля, торгівля зброєю і спиртними напоями, є забороненими», необхідно шукати «справедливий режим для торгівлі всіх країн-членів» і заохочувала урядову співпрацю з Міжнародним комітетом Червоного Хреста [11].

Примітним є також заснування у 1920 р. в Парижі Міжнародної торгової палати з метою координації вкладу бізнесу в роботу міжурядових організацій. Незважаючи на конкурентні відносини між її членами, поява цієї політично організованої бізнес-групи стала відповіддю на вимоги як держав, так і корпорацій.

Групи виробників брали участь у міжурядових картелях, таких як Міжнародна рада із зерна (International Wheat Council), з метою координації керування щодо випуску продукції. Міжнародні конференції та дипломатичні переговори включали обговорення приватних економічних угод паралельно з обмірковуваннями світових проблем. Однак з Великою депресією і початком Другої світової війни участь бізнес-груп у світових політичних процесах пішла на спад [12, 42].

Підводячи підсумки, можна сказати, що комерційна діяльність поза межами існуючих політичних кордонів завжди була результатом та засобом поширення внутрішнього впливу певних держав. Економічна доля комерційних підприємств на міжнародному ринку безпосередньо пов'язана з бажанням поширення політичного та військового державного впливу, чому вони і завдячують своєму створенню. Здавна правляча еліта перекладала торговельні ризики на корпорації, тоді як останні, у свою чергу, вважали за краще перекласти на державні органи неприбуткову адміністративну діяльність. Діяльність з місцевого розвитку, наприклад розбудова соціальної інфраструктури, проводилася лише за умови її комерційної доцільності. Однак корпорації співпрацювали з державами так само, як і конкурували: політичні цілі держав могли впливати на комерційні мережі, а оподаткування обмежувало розширення промислового

виробництва. Доходи корпорацій гарантували бюрократичну та оборонну здатність держав і сприяли подальшій територіальній експансії, розширенню споживчих ринків, надавали можливості доступу до нових ресурсів, а також забезпечували безпечний транзит сировини, готової продукції та людей. Таким чином, військові, економічні та політичні інтереси урядів та корпорацій були взаємопов'язаними.

Крім того, спільні ініціативи комерційних і політичних акторів сприяли визначенню домінуючої політичної сили в рамках міжнародного правового порядку. Хоча домінуючі політичні та економічні актори змінювалися з часом, їх значний внесок у розвиток взаємопов'язаної економічної діяльності, експлуатацію раніше недоступних природних ресурсів та їх розповсюдження по усьому світу залишався незмінним. Економічний розвиток, національна безпека та військова експансія сприяли пошуку вигідного географічного положення, налагодженню численних торговельних шляхів, що знаходилися під охороною морських сил, ствердженню конвертованої міжнародної валюти і технологічним досягненням.

Функціональна взаємодія між приватним та публічним секторами залежала від ресурсів, можливостей та інтересів. Корпоративна форма розвивалася так само, як і державні структури. Зокрема, державне регулювання йшло шляхом, прокладеним бізнесом. Модель європейського колоніалізму показує, що торговельні компанії на свій страх та ризик розвивали нові види торгівлі та освоювали природні ресурси ще до того, як на цій території стверджувалася державна влада.

Корпорації і сьогодні очікують від держав створення сприятливих для комерційної діяльності умов, а саме підтримку порядку, сприяння торгівлі та забезпечення дипломатичної і військової безпеки. Ця тенденція знаходить вираження у створенні консультативних механізмів, за допомогою яких комерційні суб'єкти можуть безпосередньо сприяти розробці політики держав, що неминуче скорочує відстань між суб'єктом та об'єктом регулювання.

Література

1. Beard M. A History of the Business Man / Miriam Beard. — New York, 1938. — 779 p.
2. Abraham K. Business and Politics under the Persian Empire / Kathleen Abraham. — Bethesda, Md. : CDL Press, 2004. — 586 p.
3. Moore K. Foundations of corporate empire: is history repeating itself? London / Karl Moore, David Lewis. — New York : Financial Times/Prentice Hall, 2000.
4. Aubet M. E. The Phoenicians and the West: Politics, Colonies and Trade / Marna Eugenia Aubet. — 2nd ed. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2001. — 432 p.
5. Day C. A History of Commerce / Clive Day. — New York : Longmans, Green & Co., 1907. — 626 p.
6. Kramer S. English Craft Gilds and the Government / Stella Kramer. — New York : Columbia Univ. Press, 1905. — 142 p.
7. Chukwuemeka N. African Dependencies: A Challenge to Western Democracy / Nwankwo Chukwuemeka. — New York : William Frederick Press, 1950. — 207 p.
8. Robert R. Chartered Companies and Their Role in the Development of Overseas Trade / Rudolph Robert. — London : G. Bell and Sons, 1969. — 196 p.
9. Moitt B. Sugar, Slavery and Society: Perspectives on the Caribbean, India, the Mascarenes and the United States / Bernard Moitt. — Gainesville : Univ. Press of Florida, 2004. — 203 p.

10. Anghie A. Finding the Peripheries: Sovereignty and Colonialism in Nineteenth Century International Law // 40 (1) Harv. J. Int'l L. 1 (1999).
11. Статут Ліги Націй, 28 квітня 1919 р. — Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/Departments/ModernEnUS/INTREL/SOURCES/Istoch.htm>
12. Tully S. Corporations and International Lawmaking / Stephen Tully. — Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2007. — 508 p.

Анотація

Якубовська Н. О. Взаємодія економічних та політичних суб'єктів у рамках міжнародного правового порядку: історичний погляд. — Стаття.

У статті зроблено спробу хронологічно представити особливості комерційної діяльності та її вплив на формування міжнародного правового порядку від ранньої історії людства до сучасної епохи. Для досягнення зазначеної мети у статті розглядається симбіоз відносин між комерційними суб'єктами і правлячою елітою через структуру ранніх імперій, гільдій купців середньовічного періоду, здійснення державної влади та ексклюзивних торговельних привілеїв компаній колоніального періоду, а також вплив американських корпорацій на міжнародні відносини. Дослідження, проведені у статті, дозволяє дійти висновку, що комерційна діяльність завжди була результатом та засобом поширення політичного та військового впливу певних держав.

Ключові слова: комерційна діяльність, міжнародний правопорядок, корпорації, національна держава, регулюючий орган, міжнародний ринок.

Аннотация

Якубовская Н. А. Взаимодействие экономических и политических субъектов в рамках международного правового порядка: исторический взгляд. — Статья.

В статье сделана попытка хронологически представить особенности коммерческой деятельности и ее влияние на формирование международного правового порядка от ранней истории человечества до современной эпохи. Для достижения указанной цели в статье рассматривается симбиоз отношений между коммерческими субъектами и правящей элитой через структуру ранних империй, гильдий купцов средневекового периода, осуществление государственной власти и эксклюзивных торговых привилегий компаний колониального периода, а также влияние американских корпораций на международные отношения. Исследование, проведенное в статье, позволяет сделать вывод о том, что коммерческая деятельность всегда была результатом и средством распространения политического и военного влияния определенных государств.

Ключевые слова: коммерческая деятельность, международный правопорядок, корпорации, национальное государство, регулирующий орган, международный рынок.

Summary

Yakubovska N. O. The Interaction of Economic and Political Actors within International Legal Order: a Historical Perspective. — Article.

The article research attempts to present chronologically the features of commercial activity and its influence on the international legal order since the earliest recorded history until the contemporary era. In order to achieve the stated goal, the article focuses on the symbiotic relationship between commercial entities and the ruling elite that is evident in structure of early empires, the merchant guilds of the medieval period, the exercise of governmental authority and exclusive trading privileges by the charter companies of the colonial period and the influence of American corporations on international relations. The conducted study suggests that commercial activity has always been the result and a mean of spreading the political and military influence of certain States.

Keywords: commercial activity, international legal order, corporations, nation state, regulatory authority, international market.